

CONCORDANȚE LEXICALE LA NIVEL DIALECTAL INTERROMANIC

Teofil Teaha

Institutul de Lingvistică I. Iordan – Al. Rosetti București

Concordances lexicales au niveau dialectal interromane (Résumé)

*Il est souligné dès le début le fait que les atlas linguistiques romanes offrent au chercheur un riche inventaire de faits de langue, inconnus pour leur grande majorité. On attire l'attention sur le fait que les grands dictionnaires étymologiques (REW, FEW, DEI etc.) ignorent la plupart du temps l'existence en roumain de descendants latins, déjà attestés dans les parlers daco-roumains. On peut citer, ainsi, le roumain boroacă, lat. veruca, le roumain mărit, lat. maritus, le roumain a fișcura < lat. fistulare, a bărăta < lat. balat(e)rare, a (se) gâmfă < lat. *gonflare, a murseca < lat. morsicare etc. Dans la deuxième partie de l'article sont examinées, sur la base des cartes de l'Atlas linguistique italien, toute une série de parallélismes lexicaux entre le roumain et l'italien. L'examen de ces cartes permet au chercheur de constater l'existence de zones dialectales larges, compactes et unitaires, qui sont parfois non seulement semblables, mais identiques avec les cartes des atlas roumains. On constate, en même temps, l'existence de variétés dialectales, différenciées d'une région italienne à une autre. L'examen de ces concordances lexicales entre les langues romanes, en ce qui concerne les éléments hérités du latin, permet aux chercheurs en langues romanes d'approfondir les recherches en matière de relations linguistiques interromanes.*

După apariția în prima jumătate a secolului trecut a atlaselor lingvistice francez (ALF), italian (AIS) și român (ALR), studiile de romanistică s-au orientat spre o abordare nouă, dintr-o perspectivă mult mai largă, a raporturilor lingvistice interromanice, la nivel dialectal. O dată cu fundamentarea geolingvisticii ca metodologie nouă de cercetare a idiomurilor neolatine, studiile de lexicologie romanică comparată, bazate pe fapte de limbă comune mai multor varietăți dialectale, au cunoscut o dezvoltare tot mai accentuată.

Astăzi este unanim acceptat faptul că materialul dialectal consemnat în diferite lucrări lexicografice, în monografiile regionale, în texte și glosare, fiind înregistrat după criterii și metodologii diferite, variind de la o sursă la alta și de la un idiom la altul, nu putea conduce la rezultate concludente în ceea ce privește studierea comparată a lexicului aparținând limbilor neolatine. Pentru a veni în întâmpinarea unor astfel de cercetări, *Atlasul lingvistic al Italiei și Elveției meridionale* (AIS) a aplicat pe fiecare hartă în parte procedeul indicării corespondențelor dintre atlasele lingvistice romane pe ale căror hărți sunt înfățișate fapte de limbă aparținând dialectelor italiene, retoromane și galoromane. Procedeul stabilirii unor asemenea corespondențe a fost preluat și continuat și de alte atlase lingvistice, printre care se numără și atlasele regionale românești.

În perioada în care K. Jaberg și J. Jud se ocupau cu elaborarea hărților AIS, în România, Sever Pop, autor al *Atlasului Lingvistic Român* (ALR) și reprezentant de frunte al dialectologiei clujene, dar și romanice, manifesta, la rândul lui, un interes științific deosebit față de inițierea și promovarea cercetărilor interromanice comparate. Încă din anii în care efectua anchetele pe teren în vederea elaborării ALR, Sever Pop¹ arăta, printre altele: “”Nous tâcherons de faire sur nos cartes les renvois nécessaires aux cartes similaires des autres atlas du domaine roman facilitant ainsi les études de linguistique géographique interromanes”. Conștient fiind de faptul că “les études comparatives de géographie linguistique dans le domaine des langues romanes ne sont [pas] que dans la phase des débuts”², Sever Pop a purces la elaborarea unui repertoriu alfabetic al tuturor hărților atlaselor romanice din care însă, prin dispariția sa prematură în 1961, n-a reușit să publice decât primele două litere: a și b³. Este demn de subliniat faptul că din însăși formularea titlului acestui volum rezultă, cu claritate, că Sever Pop poate fi considerat ca un deschizător de drumuri, ca un precursor al Atlasului limbilor Europei: *Atlas Linguarum Europae* (ALE), precum și al Atlasului limbilor romanice: *Atlas linguistique roman* (ALiR), ambele aceste noi atlase, în curs de elaborare și publicare, fiind lucrări de mare anvergură pe plan european.

Această ingenioasă inovație metodologică de stabilire a corespondențelor interromanice s-a dovedit a fi benefică pentru întreaga dezvoltare ulterioară a dialectologiei romanice, dând un nou impuls cercetărilor asupra unor fapte de limbă comune mai multor varietăți dialectale aparținând idiomurilor neolatine.

Arătăm, cu câțiva ani în urmă, că printre cercetătorii care au contribuit la valorificarea materialului dialectal oferit de atlasele lingvistice se numără și cunoscutul romanist german de la Tübingen, Gerhard Rohlfs, studiile acestuia de geolingvistică înscriindu-se printre primele sinteze asupra distribuției în spațiu a unor fapte de limbă interromanice⁴. Din păcate, aceste sinteze nu valorifică decât sporadic și datele oferite de ALR, iar afirmația lui Rohlfs, anume aceea că lexicul limbii române este “ganz unabhängig von den allgemeinen Romania”, trebuie corectată în baza datelor existente în atlasele lingvistice românești.

Examinarea și interpretarea unor termeni reprezentați pe hărțile atlaselor lingvistice, al căror areal diferă, mai mult sau mai puțin, de la un idiom romanic la

¹ Pop, 1933, p. 86.

² V. Sever Pop, *Géographie linguistique...*, în “Orbis”, VIII, Louvain, 1959, fasc. 1, p. 109 – 129; idem, *Parlate di Romania e parlate d’Italia*, în “Recueil posthume de linguistique et dialectologie”, Gembloux, 1966, p. 461 – 485).

³ V. Sever Pop – Rodica Doina Pop, *Atlas linguistiques européens. Domaine roman: Répertoire alphabétique des cartes*, Louvain, 1960).

⁴ V. Gerhard Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch eines romanischen Geographie*, München, 1954; idem, *Romanische Sprachgeographie. Geschichte und Grundlagen, Aspekte und Probleme mit dem Versuch eines Sprachatlas der romanischen Sprachen*, München, 1971.

altul, lărgeste perspectiva istorică a vocabularului latin moștenit și contribuie totodată la o cunoaștere tot mai aprofundată a modului în care diferențierea lexicală a latinei populare vorbite în diferite provincii ale fostului imperiu roman a lăsat urme în structura și în componența lexicului actual al idiomurilor neolatine.

Plecând de la această constatare, am purces la investigarea unor elemente lexicale moștenite din latină, care oferă cercetătorului posibilitatea de a confrunța și a compara între ele diferite fapte de limbă interromanice, la nivel dialectal. Ca o primă concluzie, preliminară, a acestei investigații se desprinde constatarea că atlasele lingvistice regionale apărute în ultimele decenii pun la îndemâna cercetătorului un bogat inventar de fapte noi de limbă, în mare parte necunoscute și nevalorificate.

În ultimul timp, sunt tot mai numeroși cercetătorii care constată că informația documentară existentă în marile dicționare etimologice este lacunară și chiar depășită de faptele de limbă dialectale înregistrate în atlasele lingvistice regionale. Imensul material factual existent în aceste atlase urmează a fi excerptat și valorificat de abia de acum înainte.

Cercetările pe care le-am întreprins în ultimul timp ne-au atras atenția asupra faptului că aceste mari lucrări lexicografice (REW, FEW, DEI etc.) ignoră de multe ori prezența și în limba română a unor descendenți din latină, deja atestați în graiurile dacoromâne, cu precădere în cele din Transilvania. În categoria acestor descendenți l-am inclus pe rom. dial. **boroacă** “umflătură, tumoare, gâlcă” (< lat. *verruca*), termen cunoscut în unele graiuri transilvănene, dar ignorat de REW (nr. 4291) și FEW (vol. VI, p. 305-307), iar în DEI (vol. V, p. 4030) se susține că este “panromanzo ad eccezione del rumeno”. La fel, în dicționarul etimologic al limbii latine (Ernout-Meillet, DELL, p. 725) se afirmă că este “panroman sauf roumain”, iar în dicționarul spaniol al lui Corominas (vol. IV, p. 715) se face precizarea: “salvo el rumano”⁵. Rom. dial. **mărit** “mire, soț” (< lat. *maritus*), cunoscut, de asemenea, în unele graiuri din Transilvania, este ignorat de REW (nr. 5363) și FEW (vol. VI, p. 355). În DEI (vol. III, p. 2369) se neagă, pur și simplu, existența acestuia în limba română, lat. *maritus* fiind considerat “d’area panromanza, ma non rumena”, iar Corominas (vol. III, p. 267) susține, la rândul lui, că termenul în discuție este “de uso general en todos los epocas y comun a todos los romances, salvo el rumano”.

Despre lat. *fistulare* (> rom. dial. **a fișcura** “a sufla din fluier”), atestat în graiurile din Crișana, în REW (nr. 3333) se consemnează prezența unui descendent din latină doar în it. *fischiare, fistiare*, iar în DEI (vol. III, p. 1653) se precizează că acest termen moștenit în italiană este “d’area exclusiv italiana”. La fel, în FEW (vol. III, p. 587) se susține că termenul italian este singurul supraviețuitor al lat. *fistulare*: “Das ist die einzige, *fistulare* forstzende Sprache”.

⁵ V. Teofil Teaha, “Panroman sauf roumain”? (rom. dial. **boroacă, fișcura, mărit**, în “Fonetica și dialectologie”, XIV, 1995, p. 77-81).

Într-o situație similară se află verbele **a bărața** “a striga fără încetare, a țipa, a plânge, a se lamenta întruna” (< lat. *balat(e)rare*)⁶, **a (se) gâmfă** “a (se) umfla” (< lat. **gonflare – conflare*), precum și **a murseca** “a mușca cu putere și repetat; a rupe în bucăți, a sfâșia cu dinții” (< lat. *morsicare*), ignorate, la rândul lor, de REW (nr. 895, 2135 și respectiv 5690) și FEW (vol. I, p. 210 și vol. VI/3, p. 143), cu toate că cunosc o largă arie de răspândire în Transilvania. Despre lat. *conflare* se susține, de pildă, că n-ar avea descendenți decât în italiană, în dialectele retoromane și în occitană: “[lat. *conflare*] lebt nur in it., rat, sowie im säld-osten und süden des gallorom.” (FEW, vol. VI / 3, p. 1042)⁷.

În ce privește termenul **mortâr** “tencuială”, pe care îl cunosc și din satul natal Câmp, situat la poalele munților Bihorului, în REW (nr. 5693) nu se menționează prezența vreunui descendent al lat. *mortarium* și în limba română, iar în FEW (vol. VI / 3, p. 149-150) se afirmă că acest termen latin trăiește mai departe în toate idiomurile romanice, cu excepția românei: “lebt in allen rom. Sprachen, ausser im. rum. weiter”. Același lucru apare consemnat și în dicționarul etimologic al limbii latine: “Panroman sauf roumain”(Ernout-Meillet, DELL, p. 415).

La fel, existența în limba română a substantivului **sun** “sunet de clopot, voce, strigăt” (< lat. *sonus* “sunet, voce”), atestat în româna veche, precum și în unele graiuri din Transilvania, printre care și în graiul natal, unde localnicii aflați la lucru pe câmp, când aud dangătul de clopot de la biserica din satul învecinat Călugări (Ponoare), se opresc din lucru, își fac semnul crucii și exclamă: “vai ce frumos să aude clopotu din Călugări, că mere *sunu* lui până departe păstă dealuri”, este ignorată în REW (nr. 8090) și în FEW (vol. XII, p. 102-103), iar în DEI (vol. V, p. 3677) se face chiar precizarea că lat. *sonus* este “panromanzo, ma non rum[eno]”.

Situații ca cele înfățișate mai sus se întâlnesc frecvent în paginile acestor dicționare etimologice. Este de așteptat ca noile lucrări lexicografice, printre care se numără la loc de frunte *Lexiconul italian*, datorat romanistului Max Pfister, precum și *Dicționarul etimologic al limbii române*, elaborat în prezent în cadrul Institutului de Lingvistică din București al Academiei Române, sub redacția acad. Marius Sala, să înlăture unele neajunsuri de felul celor semnalate mai sus.

Apariția de curând, după o așteptare de mai bine de jumătate de secol, a primelor volume din *Atlante linguistico italiano* (ALI), Roma, 1995-1996, atlas conceput ca o replică a dialectologilor italieni la AIS, elaborat de lingviștii de limbă germană, reprezintă un eveniment științific de o importanță deosebită în lingvistica romanică.

⁶ Idem, *Concordanțe lexicale romanice la nivel dialectal: lat. balteus, balatrare și descendenții lor romanici*, în “Fonetica și Dialectologie”, XVI, 1997, p. 157-165.

⁷ Idem, “Panroman sauf roumain”? (rom. dial. *gâmfă, murseca*), în “Fonetica și Dialectologie”, XVIII, 1999, p. 165-175.

Atlasul lingvistic italian (ALI), inițiat de Matteo Bartoli, în colaborare cu Giuseppe Vidossi, sub egida Societății Filologice Friulane de la Udine, înfățișează rezultatele anchetelor dialectale întreprinse în perioada interbelică de către investigatorul italian Ugo Pellis și continuate după moartea acestuia, în 1943, de C. Grassi, M. Mallilo, G. Tropea și T. Franceschi. Spre a facilita examinarea și interpretarea hărților în vederea elaborării unor studii la nivel interromanice dialectale, ALI continuă procedeul prezentării corespondențelor cu hărțile aparținând celorlalte atlase romanice din generația celor naționale.

În general, problemele pe care le ridică materialul dialectal existent în ALI sunt, în mare parte, comune tuturor varietăților dialectale panromanice, întrucât domeniul reflectat pe hărți, anume terminologia corpului omenesc, cuprinde noțiuni fundamentale, termeni reprezentativi, în majoritatea lor moșteniți din latină și care viețuiesc până astăzi în graiurile și dialectele idiomurilor romanice.

Cu privire la conceptul de vocabular reprezentativ, acesta a fost, nu demult, definit cu claritate în volumul *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice* (coordonator: acad. Marius Sala), București, 1988, p. 11-18).

Pe marginea hărților ALI pot fi scoase în evidență numeroase paralelisme lexicale între română și italiană. Examinarea acestor hărți oferă cercetătorilor posibilitatea să constate că marea majoritate a acestora atestă, prin conținutul lor, existența unor largi arii dialectale, compacte și unitare, care au în comun cu hărțile atlaselor lingvistice românești nu numai asemănări, ci chiar și identități totale. În acest sens, pot fi menționate numeroase hărți, ca de exemplu: h. nr. 2: *osso*; h. nr. 4: *vena*; h. nr. 5: *carne*; h. nr. 6: *pelle*; h. nr. 7: *pelo* etc. din volumul I, iar din volumul al II-lea: h. nr. 94: *vedere*; h. nr. 98: *lacrime*; h. nr. 105: *ridere*; h. nr. 109: *buono*; h. nr. 110: *dolce / amaro*; h. nr. 116: *voce*; h. nr. 117: *canto*; h. nr. 120: *sternuto*; h. nr. 135: *sonno*; h. nr. 146: *sudore* etc.

Totodată, se poate constata și existența unor varietăți dialectale, diferențiate de la o regiune italiană la alta. Iată câteva exemple semnificative. Astfel, de exemplu, pe harta nr. 16 (*viso*), alături de termenul *faccia* (*lavarsi la faccia*, AIS IV, h. 665), corespunzând rom. *față* (<lat. **facia*) și care cunoaște o largă răspândire peste tot în Italia, apar sinonimele *viso* “față, obraz” (< lat. *visus* “vedere, privire”; *un viso palido*, AIS, VIII, h. 1617 Cp.), frecvent în regiunile Friuli, Toscana, Latium, sau *muso* “față, obraz” (lat. mediev. *musum*), frecvent mai ales în centrul Italiei. În dialectul italian vorbit în Istria a fost înregistrat termenul *obraz* (< slav. *obrazu*), dar și în friulană (AIS I, h. 113), unde are sensul de “guancia” (obraz, bucă). Pe harta nr. 28 (*bocca*), formele *boka*, *buka* “gură” apar ca fiind general răspândite în graiurile din nordul Italiei, iar variantele *vokka*, *vukka* în jumătatea sudică a Italiei. Alături de acestea, în Piemont circulă frecvent termenul *gula*, pe care îl regăsim în Calabria, iar în Istria a fost notată varianta *gura*, identică cu forma existentă în română. În general, se admite că româna diferă de celelalte limbi romanice în ce privește denumirea noțiunii “gură”, prin aceea că româna îl moștenește pe lat. *gula* “gât, gâtlej, beregată”, care evoluase la sensul de

“gură” încă din latina populară, în timp ce celelalte idiomuri romanice l-au acceptat pe lat. *bucca* “gură”. În inscripțiile din părțile orientale ale imperiului roman, lat. *gula* este atestat cu ambele sensuri: “gură” și “gât, gâtlej, beregată”⁸. Lat. *gula* este cunoscut în majoritatea idiomurilor romanice (cu sensul din latina clasică “gât, gâtlej, beregată”), printre care se numără și dialectele din Italia Septentrională, unde au fost înregistrate formele: *gula, gola, gura* (ALI, h. 35). Doar în graiurile din Piemont (AIS, h. 104), lat. *gula* a dezvoltat înțelesul de “gură”, cunoscut încă din latina populară și transmis mai departe în română și albaneză. Pe harta nr. 33 (*palato*), alături de termenul *palato* “cerul gurii”, care cunoaște o răspândire generală în Italia, sintagma *čel (čiel) della buka*, echivalentul rom. *cerul gurii*, apare notată peste tot în graiurile și dialectele italiene (AIS I, h. 188). În româna veche, lat. *palatium* (cu sensul lui *palātum*) este atestat sub formele *părat, pânat* în Psaltirea Scheiană și în Anonimus Caransebesiensis (cf. DLR s.v.). Româna actuală cunoaște doar derivatele substantivele *părătuș, împărătuș*. Îl regăsim și în aromână: *păratlu din gură* (ALR I, h. 33). Pe harta nr. 80 (*cieco*), termenul *cieco* “orb” apare înregistrat în toată jumătatea de sud a Italiei. În schimb, în nordul Italiei sunt larg răspândite sinonimele *orb, orbo, orbu, orp*. Lat. *orbis* are descendenți, cu același sens, numai în italiană și în română (cf. REW nr. 6086).

Pe harta nr. 99 (*udire / ascoltare*), termenul italian *sentire* “a auzi” (< lat. *sentire* “a simți”) acoperă majoritatea spațiului lingvistic al peninsulei. El cunoaște o evoluție semantică diferită față de celelalte limbi romanice (cf. REW, nr. 7824). Câteva forme izolate, reprezentând adevărate relicve ale lat. *audire* “a auzi” au fost înregistrate în regiunea Trentin-Adige: *aude, audi* și în Toscana: *udire*.

Pe harta nr. 102 (*moccio*), pe lângă diferitele varietăți dialectale ale it. *moccio* “muci” (pl.), care cunosc o largă răspândire în toate idiomurile neolatine (REW nr. 5709), întâlnim și descendenți ai lat. *spurcus* (REW nr. 8194), menținuți până în zilele noastre doar în rom. *spurc* “murdărie”, *a spurca* “a murdări” (< *spurcat* “murdar, care nu e curat”), precum și în unele dialecte italiene: *spurk de narice* (Lombardia), *spork da mok, sporko da snarko* (Trentin-Adige), *spork* (Friuli), *spurko* (Istria), *sporko di mocchi* (Emilia), *sporko di mocolo* (Toscana), *sporko di moccio* (Ombria), *sporko* (Basilicate, Calabria), *donna sporka* “impudico” (AIS IV, h. 721 Cp), *acqua sporka* (AIS V, h. 1039 Cp).

Răspunsurile înregistrate pe harta nr. 109 (*buono / cattivo*) demonstrează că descendenți ai lat. *reus* “rău” există doar în nordul Italiei, în zona Trentin-Adige, unde se păstrează câteva relicve: *rio, ri*. În schimb, urmași ai altor sinonime: it. *cattivo* “rău” (< lat. *captivus*) și it. *tristo* “rău” (< lat. *tristus*) cunosc o largă răspândire în dialectele italiene (cf. REW nr. 1663, 8918). De remarcat că în afară de aceste relicve din nordul Italiei, lat. *reus* “rău” nu are alți urmași decât în rom. *rău* (REW nr. 7274), iar it. *malo* “rău” (< lat. *malus* “idem”) este rar întrebuintat în friulană, în engadină,

⁸ V. H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București-Paris, 1978, p. 280.

precum și în dialectele italiene meridionale și în sardă (AIS VII, h. 1602; REW nr. 5273). Pe harta nr. 118 (*fischio*), alături de urmași ai lat. *sufflare* “a sufla”, răspândiți în toate idiomurile romanice, apar și reprezentanți ai lat. *fistulare* “a fluiera”. În dialectele din jumătatea nordică a Italiei sunt înregistrate formele: *fisku*, *fiskio*, *fistjo*, *fisče* etc. (AIS IV, h. 752), toate având înțelesul de “fluier”. În Sardinia sunt consemnate variantele: *viskiu*, *vruskio*. În REW, nr. 3333, lat. *fistulare* este atestat ca având un singur urmaș în idiomurile neolatine, anume în it. *fischiare*, *fistiare*. De curând, am arătat⁹ că și în română există un descendent al lat. *fistulare*: rom. dial. *a fișcura* “a sufla din fluier, a șuiera”, cu răspândire locală, limitată, pe valea superioară a Crișului Negru, în județul Bihor.

Cercetarea unor astfel de paralelisme și concordanțe lexicale între limbile italiană și română, cu privire la elementele moștenite în comun din latină, s-ar putea extinde asupra majorității hărților Atlasului lingvistic italian. Această operă fundamentală a dialectologilor italieni oferă tuturor romaniștilor posibilitatea de a aprofunda cercetările asupra evoluției relațiilor lingvistice interromanice, asupra perspectivei istorice a vocabularului moștenit, plecând de la matricea comună care este limba latină.

O primă concluzie, care se poate desprinde din expunerea de față, este aceea că în viitorul apropiat, este de așteptat ca o dată cu publicarea Atlasului lingvistic roman (Atlas linguistique roman = AliR), cercetările consacrate varietăților dialectale panromanice să cunoască o dezvoltare tot mai mare, astfel încât cercetarea modului în care romanitatea carpato-dunăreană a evoluat, la nivel dialectal, în raport cu restul lumii romanice, să poată fi abordată simultan pe întreaga arie lingvistică a României, de la gurile bătrânului Danubiu și până la țărmul apusean al Peninsulei Iberice, cu alte cuvinte, de la Pontul Euxin și până la Atlantic.

BIBLIOGRAFIE

- H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București-Paris, 1978, p. 280.
 Sever Pop, 1933: *L'atlas linguistique de la Roumanie*, în *Revue de linguistique romane*, X, 1933.
 Sever Pop, *Géographie linguistique...*, în “Orbis”, VIII, Louvain, 1959, fasc. 1, p. 109 – 129.
 Sever Pop, *Parlate di Romania e parlate d'Italia*, în “Recueil posthume de linguistique et dialectologie”, Gembloux, 1966, p. 461 – 485).
 Sever Pop; Rodica Doina Pop, *Atlas linguistiques européens. Domaine roman: Répertoire alphabétique des cartes*, Louvain, 1960).

⁹ V. Fonetică și Dialectologie”, XIV, 1995, p. 78-79.

Gerhard Rohlfs, Die lexicalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch eines romanischen Geographie, München, 1954; idem, Romanische Sprachgeographie. Geschichte und Grundlagen, Aspekte und Probleme mit dem Versuch eines Sprachatlas der romanischen Sprachen, München, 1971.

Teofil Teaha, “Panroman sauf roumain”? (rom. dial. **boroacă, fișcura, mărit**, în “Fonetică și dialectologie”, XIV, 1995, p. 77-81).

Teofil Teaha, Concordanțe lexicale romanice la nivel dialectal: lat. **balteus, balatrare** și descendenții lor romanici, în “Fonetică și Dialectologie”, XVI, 1997, p. 157-165.

Teofil Teaha, “Panroman sauf roumain”? (rom. dial. **gâmfă, murseca**), în “Fonetică și Dialectologie”, XVIII, 1999, p. 165-175.